

САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ПОЧУТТЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розкривається технологія формування почуття відповідальності молодших школярів

Почуття відповідальності ми розуміємо як інтегральне особистісне новоутворення дітей молодшого шкільного віку, яке виявляється як здатність усвідомлено брати на себе прості навчальні, моральні та громадські зобов'язання, чітко дотримуватись їх виконання та передбачати наслідки власних наблизених дій.

Для успішного формування організаторських вмінь молодших школярів, які характеризують почуття відповідальності, нами використовувалась в експериментальних умовах технологія учнівського самоврядування.

Учніське самоврядування – це засіб розширення діапазону діяльності дорослих і дітей – членів єдиного колективу, можливостей для їх об'єднання, творчого пошуку, виявлення ініціативи. Це засіб навчитися жити й працювати за законами демократичного суспільства, де існують гуманістичні відносини між людьми.

"Відповідальність за поведінку суспільства і врядування лежить на кожному членові співжиття, - зазначав Д. Дьюї. – Тому виховання має кожного готувати до цієї відповідальності, ознайомити з умовами життя і нестатками народу, як цілого, розвивати властивості і здібності, які гарантують плідну участь громадян у справах врядування. Якщо діти привчаються тільки підкорятись наказам, робити те чи інше, тому що їм це сказано, якщо в дітях не розвивають довіру до своїх сил і самостійного мислення, самі собою нагромаджуються перешкоди на шляху вдосконалення демократії і поширення демократичних ідеалів" [1, 145].

Самоврядування потребує від учнів самостійності, проте неможливе без тактовного, грамотного педагогічного керівництва. Отже, необхідна взаємодія педагогічного ті учнівського колективів. Їх спільна мета - формування ініціативної, соціально активної, здатної приймати нестандартні рішення особистості. Важливо побудувати роботу таким чином, щоб у колективі не було "зайвих". Адже "кожну справу самі придумуємо, самі виконуємо і самі оцінюємо. Так складається справжнє самоврядування. Заберіть одну ланку – і від самоврядування нічого не залишиться" [2, 92]

Відповідаючи за окремі розділи роботи свого колективу, беручи участь у діяльності активу класу, секторів, у чергуванні, діти організують своїх товаришів на виконання певних завдань, беруть участь у плануванні, контролюють і перевіряють один одного. Активна участь школярів в діяльності учнівського самоврядування можлива тільки тоді, коли вона мотивована, якщо школяр усвідомлює її суспільну значимість, правильно оцінює свої можливості та здібності, зміст тієї конкретної роботи і тих функцій, які на нього покладаються.

Для реалізації мети і завдань самоврядування в початкових класах Бердичівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №6 і Новоград-Волинської гімназії імені Л.Українки існує дієва структура учнівського самоврядування. Вищим органом самоврядування в класі є класні збори, які проводяться на початку навчального року. На зборах обирають і затверджують старосту класу. В його завдання входить навчитись організовувати дітей, знати розподіл суспільних доручень членів секторів, вміти вимагати від них правильного і своєчасного виконання цих доручень, вміти разом з шефами-школярами та класоводом оцінити роботу членів групи, їх ставлення до навчальної діяльності.

Навколо окремих організаторів у класі складається актив, тому що їм поодиноці не під силу виконувати певні обов'язки. Утім, водночас, поруч із ними є багато дітей, що бажають прилучитися до роботи. Тому в класі створюється шість секторів (ланок), що поєднують групи дітей, які працюють в одній галузі, але з відомим розподілом обов'язків. Таким чином, кожен розділ роботи закріплюється за окремою відповідальною дитиною, а складніші розділи – за кількома відповідальними. Тим самим вирішується відразу кілька педагогічних завдань:

- по-перше, збільшується кількість організаторів у колективі, чим створюються можливості для кращого виконання справи;
- по-друге, досягається завантаження всіх чи більшості дітей суспільною роботою, і кожний набуває власного досвіду організатора.

Робота сектору "Знання" передбачала організацію взаємодопомоги в навчанні, консультаційну допомогу, проведення предметних тижнів, місячників, олімпіад, конкурсів. До складу сектору "Знання" входять дві взаємопов'язані групи: здобувачі знань і консультанти.

Сектор дисципліни та порядку здійснює контроль за відвідуванням уроків, за чергуванням учнів, за дотриманням санітарно-гігієнічних норм, сприяє вихованню поваги до хліба, збереженню книг, шкільного і власного майна.

Члени поста чистоти та бережливості виконували ряд обов'язків: слідували за зовнішнім виглядом учнів; перевіряли чистоту змінного взуття; перевіряли чистоту рук перед їдою; вели контроль за дотриманням порядку кожним учнем в їдальні, за прибиранням посуду; надавали необхідну медичну допомогу; проводили бесіди про особисту гігієну, контролювали виконання учнями режиму дня.

Члени штабу "Живи, книго" виконували наступні види роботи:

слідували за охайним поведінням з книжками, за вчасним поверненням прочитаних книжок до бібліотеки; оформляли "Куточок любителя книг"; перевіряли читацькі щоденники; організовували виставки кращих читацьких щоденників; допомагали бібліотекарю школи в підготовці тематичних виставок; розповідали про нові цікаві книжки; допомагали вчителю на уроках позакласного читання.

На уроках праці, в групі продовженого дня "потерпілим" книжкам надавалася "швидка допомога". Постійно працювали "книжчині лікарі". Учителі, бібліотекар надають консультації, показують, як треба ремонтувати книжку. У куточку "Живи, книжко!" вивішено поради: "Як відремонтувати книгу", "Рекомендації читачам".

Раз на чверть проводилися шкільні рейди для виявлення класів-переможців у збереженні учнівських підручників. В результаті рейду-перевірки у шкільному екрані виставляють оцінки по класах та присуджують місце у змаганні. Результати змагання доводять до відома школярів через загальношкільний збір або ж інформують через шкільний радіовузол. Участь молодших школярів в предметно-перетворювальній діяльності спрямовувалася на те, щоб виховати в них дбайливе ставлення не тільки до шкільного майна, а в майбутньому чесних, хазяйновитих людей, які б усвідомлювали особисту відповідальність за державне майно, де б не працювали.

Одним із засобів поглиблення почуття відповідальності була участь учнів у чергуванні класів по школі. Відомо, що господарем школи практично є черговий клас, який слідує за порядком в школі, накриває столи в їдальні тощо. Кожен учень чергового класу має свою ділянку роботи, виділену на цей день чергування активом класу.

Старший черговий контролює відвідування учнями школи, подає заявку на харчування (класи звітуються перед ним на першій перерві за допомогою інформаційної картки), відповідає за чистоту на поверххах, разом з комісією, до складу якої входять старшокласники, перевіряє санітарний стан класів і кабінетів, здає школу наприкінці навчального дня черговому вчителю. Для допомоги учням розроблено пам'ятки – чергового по школі та учня-організатора.

Наприкінці тижня підводяться підсумки згідно з критерієм змагань "За зразкову школу" і визначаються переможці. В понеділок староста класу і класовод інформують дирекцію школи про результати чергування. Щовівторка учнівський комітет проводить загальношкільну лінійку, де підводяться підсумки чергування класу та загальношкільних заходів, нагороджуються переможці щотижневого конкурсу "За зразкову школу", розглядаються інші організаційні питання.

Приймаючи участь у чергуванні разом із старшокласниками і нарівні з ними, молодші школярі вчаться бути вимогливими та уважними, дізнаються про традиції школи, залучаються до спільної роботи.

Сектор інформації є відповідальним за пошук і донесення до учнів цікавої інформації, за випуск стінних газет, за випуск систематичної листівки "Наші справи". Найбільш вдалі роботи надходять до редакції шкільної газети "Шкільні відомості".

Робота сектору суспільно-корисних справ ведеться за напрямками: активна творча діяльність з охорони природи, залучення молодших школярів до шефської роботи, піклування про людей похилого віку, ветеранів війни і самотніх, проведення трудових операцій, вивчення історії рідного краю та свого родоводу.

Зокрема, природознавці розподіляють між собою обов'язки:

1. Випускають газету про природу.
2. Розповідають про цікаві явища природи.
3. Заповнюють класний "Календар природи та праці людей".
4. Перевіряють ведення індивідуальних щоденників спостережень за природою.
5. Доглядають за рослинами.
6. Допмагають вчителю при підготовці до уроків природознавства.

Значне місце у розвитку соціальних рис молодших школярів має їх участь у природоохоронній діяльності. Вона дозволяє оволодівати вміннями раціонального використання природних ресурсів. Догляд за шкільними квітниками та кімнатними рослинами в зеленому куточку класу, вирощування розсади овочевих культур чи квітів в умовах класного приміщення; робота на навчально-дослідній ділянці, озеленення школи, дитячого садка; збирання насіння та плодів для пернатих; висаджування дерев і кущів на шкільному подвір'ї, за межами школи; прокладання екологічної стежини; регулярна підгодівля птахів узимку, розвішування шпаківень, дуплянок: допомога дорослим у підгодівлі лісових звірів – все це утверджує в молодших школярів дбайливе ставлення до природи, почуття відповідальності за її збереження. Доступні для молодшого шкільного віку й інші види природничих завдань: виготовлення гербаріїв дикорослих рослин, альбомів, книжок – розкладок про рослини і тварин, створення місцевої Червоної книги – книги тривоги, виготовлення іграшок та аплікацій з природного матеріалу, фільмів про природу для іграшкового телевізора. Зарекомендували себе й тематичні бесіди, традиційні ранки "Свято врожаю", "Конкурс квітів", "Природа і ми", ігри природоохоронної тематики, участь дітей в роботі учнівської організації "Зелений патруль".

Чутливе сприймання навколишнього, цілеспрямовані спостереження на прогулянках, екскурсіях збагачують досвід школярів, спонукають їх до активної діяльності, спрямованої на охорону всього живого.

Одним із видів колективної трудової діяльності є шефська робота. З першого класу учні беруть шефство над вихованцями дитячого садка і проводять його на протязі трьох років навчання в початкових класах. В четвертому класі школярі починають шефську роботу над першокласниками.

Робота групи вожатих з молодшими дітьми виявляється в організації ігор на свіжому повітрі, ремонті іграшок, навчальних посібників, виготовленні подарунків малюкам, підготовці вистав, святкових концертів, читанні літературних творів. Група вожатих є відповідальними за діяльність менших, тобто, старші вчать молодших. Отже, можна сказати, що існує "наступність поколінь".

Починаючи з другого класу, молодші школярі разом зі старшокласниками беруть шефство над ветеранами Великої Вітчизняної війни та праці, надають допомогу людям похилого віку, виступають з концертами в будинку пристарілих. Члени групи "Пам'ять" включаються в діяльність по охороні пам'ятників загиблим воїнам, догляду за скверами та парками, створеними на честь перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній вій-

ні, відвідують музей бойової слави. Цей вид діяльності має виключно важливе значення для виховання у дітей з раннього віку почуття громадянського обов'язку, доброзичливості, усвідомлення обов'язків щодо інших, розвитку емпатійних здібностей, відносин взаємодопомоги.

Виховна робота в школі спрямована на вивчення історії свого рідного краю, виховання в учнів загальнолюдських цінностей. Вона проводиться в рамках руху учнівської молоді "Моя земля – земля моїх батьків". Актуальна ідея збагачення духовного світу молоді знайшла своє логічне продовження в дитячому шкільному товаристві "Бердич". Група пошуково-красознавчої роботи класу є складовою зазначеного товариства. Учні здійснюють піші й велосипедні мандрівки по рідному краю, під час яких вивчають географічні явища, історію місцевості, топоніміку навколишніх сіл, річок, записують із уст старших їхні розповіді про минувшину краю, казки, легенди, народні пісні з їх подальшим використанням в художній самодіяльності. Вивчаючи історію свого народу молодші школярі зустрічаються з людьми, які раніше боялися розповісти про свою жакливу долю, про трагедії своїх близьких, сталінські репресії, голодомор, еміграцію, єврейські погроми, вивезення на роботу до фашистської Німеччини. Під керівництвом педагогів учні збирають матеріали про відомих людей Бердичівщини, організують конкурси учнівських робіт про свій край, вивчають історію своєї школи.

Члени групи "Бердич" відновлюють пам'ять роду, досліджують родинні корені, вивчають звичаї, традиції роду. Часто все це переростає у великі родинні свята "Роде наш прекрасний", "Кольори нашого роду", "Мама як берегиня роду", оформлення альбомів "Мій родовід", виставки "Бабусиними, маминими, моїми руками".

Зазначимо, що учні при цьому є організаторами, а не лише виконавцями і, відповідно, вони самі зацікавлені результатами проведеної роботи, що сприяє розвитку у них соціальної активності, ініціативності та відповідальності.

Сектор цікавих справ є відповідальним за організацію колективних творчих справ, відзначення народних традиційних свят, передачу набутих в шкільних гуртках знань. Високі результати мають ті групові творчі справи, які ставлять вихованця в позицію суб'єкта справи, сприяють емоційному контакту з іншими. Слід зауважити, що діти – природжені актори. Залучення їх до театральної творчості сприяє розвитку уяви, творчої сміливості, тренуванню пам'яті, задовольняє прагнення до гри, імпровізації, інсценування. Театр – школа почуттів дитини, він виховує естетичне сприйняття, чутливість та делікатність до інших [3, 84]. Крім того, систематичні заняття над опрацюванням сценарію сприяють формуванню вольових та моральних якостей дитини. Підсилюють гру дітей костюми та декорації, підготовлені руками батьків.

Виступи зі спектаклями перед малятами дитсадка, на батьківських зборах, шкільних ранках, перед ветеранами війни і праці ставлять молодших школярів в умови бути відповідальними за доручену справу, колектив, формують уміння вносити в будь-яку справу свої зусилля, думки, пропозиції, породжують бажання приносити людям радість своєю творчістю.

Сектор спортивно-масової роботи допомагає учням усвідомити правила поведінки в колективі, розучити нетрадиційні види фізичного загартовування, народні рухливі ігри і змагання, організувати спортивні змагання.

У класі немає постійних керівників і підлеглих. Кожний вчиться бути організатором і виконавцем, відбувається періодична змінність активу і виборних уповноважених осіб, яка дозволяє включити в активну діяльність усіх вихованців. Для цього потрібно, щоб не тільки кожен учень знав свої можливості, але й весь колектив (щоб доручення збігалися з можливостями вихованців). Водночас змінність доручень дає можливість "спробувати" себе в різних видах діяльності. Для посилення почуття відповідальності учні ведуть "Щоденник самоуправління", куди командир сектору виставляє кожному члену оцінку за старанність і виконання громадських доручень і вмотивує її. Така взаємовідповідальність – важливий засіб формування громадської думки.

Як уже зазначалось, дієвість самоврядування передбачає реальну самостійність учнів. Молодші школярі ще не мають достатніх вмінь і навичок для самостійного виконання суспільного доручення. Створення системи учнівського самоврядування в сучасній початковій школі вимагає від педагога дотримання наступних етапів.

1. На початковому етапі педагогам слід детально й точно інструктувати школярів, контролювати кожен крок їхньої практичної діяльності, вчасно підказувати правильні рішення. На цьому етапі учні роблять все під керівництвом старших і під їх наглядом. Важливу роль при цьому відіграють вимоги вчителя. "Ставлячи учням вимоги, слід насамперед дбати про те, щоб вони викликали в дітей позитивні емоції, активізували їхні власні можливості, виховували почуття впевненості в собі. У них передусім має виявлятися повага вчителя до особистості маленького школяра. У вимозі вчителя важливий не лише її зміст, а й форма. Результативність вимог учителя залежить не тільки від того, як їх зрозуміли учні, а й від того, як вони впливають на емоційну сферу дітей" [4, 64]

2. Учні виконують окремі доручення більш самостійно. В основному це ті доручення, які вони виконували раніше. Вихователям слід контролювати виконання окремих завдань дітьми, вказувати їм на успіхи та недоліки в роботі. Недостатній контроль сприяє формуванню безвідповідальності.

3. На наступному етапі безпосередній контроль з боку дорослих за виконанням учнями суспільних доручень знімається, але результати роботи обов'язково перевіряються й аналізуються в групі. Контроль може фігурувати у формі звіту учня на зборах колективу, засіданні його активу. Коли учні знають, що праця буде оцінена всім колективом, вони ведуть себе достойно, підходять до виконання завдань старанніше, об'єктивніше бачать результати.

1. Дьюи Д., Дьюи Э. Школы будущего.- М.: Работник просвещения, 1922.- 321 с.
2. Иванов В.Д. Самодетельность, самостоятельность, самоуправление.- М., 1991.- 128 с.

3. К вопросу о школьных спектаклях // Русская школа.- №12.- 1904.- С.82-86.
4. Боришевський М.Й. Виховання самоконтролю в поведінці учнів початкових класів.- К.: Рад. школа, 1980.- 143 с.

Матеріал надійшов до редакції 15.09.03 р.

Басюк Н.А. Самоуправление как технология формирования чувства ответственности младших школьников.

В статье раскрывается технология формирования чувства ответственности младших школьников.

Basyuk N. A. Selfgovernment as the technology of the formation of the feeling of responsibility in junior pupils.

The technology of the formation of the feeling of responsibility in junior pupils is discussed.